

ПРАГМАТИЧНА ФУНКЦІЯ ЛІТЕР У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ СУЧАСНИХ НОМЕНІВ

У статті розглянуто проблему розмежування терміносистеми й номенклатури, терміна й номена; схарактеризовано їхні ознаки, наголошено на особливостях значення номена, що має не семантичну, а прагматичну природу, як і власні назви; виконує відповідні прагматичні функції; наведено приклади найпоширеніших номенклатур сучасного комунікативного простору, до яких відносять літери кирилиці й латиниці, а також цифри.

Ключові слова: *номен, номенклатура, термін, терміносистема, прагматична природа значення, прагматичні функції, власні назви, літери кирилиці й латиниці.*

Соболю Л.И. Прагматическая функция литер в формировании системы современных номенов. *В статье рассмотрена проблема разграничения терминосистемы и номенклатуры, термина и номена; охарактеризовано их признаки, акцентировано на особенностях значения номена, имеющего не семантическую, а прагматическую природу, как и собственные названия, выполняющего соответственные функции; приведено примеры наиболее распространённых номенклатур современного коммуникативного пространства, к которым относятся литеры кириллицы и латиницы, а также цифры.*

Ключевые слова: *номен, номенклатура, термин, терминосистема, прагматическая природа значения, прагматические функции, собственные названия, литеры кириллицы и латиницы.*

Sobol L.I. Pragmatic function of letter names in formation of modern nominative units' system. *The article deals with the problem of the difference between terminology and nomenclature, terms and nominative units, which own pragmatic nature as well as proper names and execute the corresponding pragmatic functions. The examples of the most widely-used nominative units which include letter names of the Cyrillic and Roman alphabets and numbers are given.*

Keywords: *nominative units, nomenclature, term, terminology, pragmatic nature of meaning, pragmatic functions, letter names of the Cyrillic and Roman alphabets.*

У мовознавстві є такі проблеми, що завжди вважають актуальними, оскільки вони пов'язані із формуванням активного складу мови, супроводжують розвиток науки, усіх її галузей, є важливими для здійснення ефективної комунікації. До таких проблем традиційно відносять проблему формування й розвитку національної й інтернаціональної термінології. Простежуємо й особливий інтерес лінгвістів до теорії номена й проблем формування галузевих номенклатур на сучасному етапі розвитку термінознавства.

Номенклатуру як лінгвістичне явище в різний час вивчали такі знані вчені, як Г. Винокур, Т. Кияк, З. Комарова, В. Лейчик, О. Реформатський, О. Трубачів, А. Хаютін та деякі інші. Як термін лексеми *номенклатура* почали вживати у французькому мовознавстві з XVI-го ст., а в англійському – з XVIII-го. Ця лексема поширилася передусім у мові науки внаслідок дослідницької діяльності шведського ботаніка К. Ліннея у зв'язку із здійснюваною ним класифікацією рослин. Зазначимо, що термін *номенклатура* в деяких мовах, зокрема в італійській, став настільки вживаним, що витіснив традиційно визнаний раніше й усталений термін *термінологія* [12: 383].

Мета цієї наукової розвідки – аналіз факту входження назв літер кирилиці й латиниці до номенклатурної системи мови та сучасного комунікативного простору.

Щодо проблеми розмежування понять *термінологія* та *номенклатура*, то наголосимо, що ці поняття вперше докладно були розглянуті англійським лексикографом В. Уевелом (середина ХІХ ст.). В українському мовознавстві цієї проблеми частково торкнувся І. Верхратський, а в радянському – Г. Винокур [12: 383], який зазначив, що номенклатура – це система абстрактних й умовних символів, а їхня функція полягає в позначенні предметів максимально зручними мовними засобами, насамперед з огляду на їхню прагматику, без прямого зв'язку з теоретичними науковими досягненнями. Назва номенклатурних позначень навіть не завжди має осмислену внутрішню форму [4: 8].

О. Реформатський, услід за Г. Винокуром, розмежовує *термінологію* і *номенклатуру*, виходячи з того, що «номенклатурні слова – незліченні й етикетують об'єкти науки, однак вони безпосередньо не співвіднесені з поняттями науки, а терміни для кожної науки обчислювані й обов'язково пов'язані з поняттями науки, оскільки вони словесно відображають систему понять науки» [9: 49]. Значення номенклатурних слів конкретніші й точніші за значення термінів. Зауважимо, що у функції номенклатурних слів можуть виступати й власні назви.

О. Ахманова свого часу запропонувала таке визначення: «Номенклатура – сукупність спеціальних термінів-назв, які вживаються у відповідній науковій сфері; назви типових об'єктів певної науки (на відміну від термінології, що позначає абстрактні поняття і категорії)» [1: 270].

Звичайно, на сьогодні окреслені вище тези теорії Г. Винокура та його послідовників щодо розмежування термінології та номенклатури не є єдиними в лінгвістиці. На думку О. Суперанської, між термінами й номенами є спільне і відмінне; номен слід розглядати як лексичну одиницю, що номінує конкретний об'єкт і при цьому не вказує на його місце в класифікації; номен розпізнають й поза контекстом, а термін завжди окреслює власне термінологічне поле [11: 76].

На переконання Н. Родзевич термінологія та номенклатура пов'язані зі спеціальними поняттями й тому немає потреби їх розмежовувати. Дослідниця наголошує, що автори більшості словників не розрізняють ці терміни [10: 11].

За концепцією В. Лейчика, номенклатура – це проміжна ланка між термінами і власними назвами. Дослідник вважає, що терміни за характером семантики, способом вираження значення можна протиставити власним назвам. Цитуємо за О. Павловою: «В. Лейчик зауважує, що на одному полюсі номінативних одиниць мови – класи предметів, загальні поняття про них і, відповідно, терміни, а на іншому – унікальні предмети, одиничні поняття про них і, відповідно, власні назви. Терміни здебільшого – це позначення класу предметів на основі виявлених загальних, причому суттєвих, їх ознак. Власні назви – це позначення унікальних предметів на основі виявлених

несуттєвих, другорядних зовнішніх ознак. Наступна відмінність термінів від власних назв полягає в тому, що терміни об'єднуються у складну й розгалужену систему з ієрархічними відношеннями, а власні назви – у ряди, але можуть виростати й у систему, проте дуже просту. Отже, терміни й терміносистеми, з одного боку, і власні назви та їхні набори, з іншого, характеризуються специфічними особливостями плану змісту і плану вираження, перебувають на різних плюсах величезного класу номінативних мовних одиниць» [6].

До номенклатурних одиниць, нагадаємо, відносять різні види устаткування, машин, типи конструкцій, марки виробів чи назви виробів будь-якої промисловості та ін.

Погоджуємося з думкою Т. Кияка про те, що номен – це відносно довільний «ярлик» предмета, конвеційно «прикріплений» представниками відповідної галузі знання, що не потребує «розкриття» або хоча б часткового тлумачення його у формі лексичного значення. У мовознавців не викликає жодного сумніву твердження про те, що проблема нормалізації номенклатурних утворень не належить до кола лінгвістичних проблем. Норми в сфері оригінальних знаків, символів, номенклатур не мають безпосереднього зв'язку з нормами мови і встановлюються не лінгвістами, а насамперед, фахівцями певної галузі науки і техніки [5: 78]. Але номени виражаються певними знаками мовної системи, а це вже слід вивчати мовознавцям, щоб бачити відповідні тенденції функціонування мовних знаків.

Проаналізувавши праці В. Лейчика та З. Комарової, О. Павлова виокремлює такі основні ознаки номенклатурних знаків, або номенів, що були узагальнені й уточнені автором поданої статті [6]:

- номени співвідносяться з поняттями через терміни; вони функціонують у спеціальній комунікації як наслідок існування відповідних термінів і співвідносяться з поняттям, що є показником цілого класу;

- їх можна вважати власними назвами; вони займають проміжну позицію (формують відповідну синкретичну зону) між термінами й власними назвами;

- номени входять до найпростішої системи, що містить перелік однорідних понять, які відображають класи однорідних предметів і перебувають з ними на одному рівні абстракції;

- вони є нижчою ланкою спеціальної лексики: їх розуміти і сприймати неможливе без співвіднесення з іншими термінологічними одиницями;

- номени не фіксуються словниками; вони існують лише функціонально;

- вони мають підвищену денотативність і конвенційність, оскільки їх уважають наслідком штучної номінації, призначеної для найменування спеціальної діяльності людини;

- номенклатурні найменування характеризуються смисловою похідністю і вторинністю;

- номенклатурному найменуванню відповідає опис, що містить ознаки цього предмета, а терміну – дефініція, що відображає істотні ознаки поняття;

– номенклатурні позначення перебувають на периферії відповідної терміносистеми, а терміни належать її центру.

О. Павлова, зауважує, що номенклатуру кожної галузі знання утворюють за допомогою своїх особливих прийомів і значною мірою визначають екстралінгвальними чинниками [6].

Номен найчастіше утворюють із двох частин: графемної та цифрової. Як уважає А. Письмиченко, графемна частина становить компресію відповідного терміна, вираженого складним словом або словосполученням. Унаслідок цього графемна частина виконує подвійну роль: встановлює місце номена в ряді однорідних одиниць, указує на тематичну сферу, до якої він належить, та позначає основні конструктивні особливості предмета. Щодо цифрової частини номена, то вона показує основні технічні характеристики предмета й виокремлює його із сукупності однотипних предметів [7: 16].

Важливо також, що Л. Халіновська у складі наукової термінології виокремлює одиничне символічне позначення: *V-*, *X-подібні з'єднання*, тощо. Крім того, у складі символічних засобів вираження спеціальних понять є такі, які умовно можна назвати семантично порожніми, наприклад, *альфа*, *бета*, *грек*, *V-подібне*, тощо, або *A*, *B*, *C* чи *a*, *b*, *v* та ін., наповнення їх реальним змістом відбувається в конкретних науках. Не менш суттєвою особливістю символічних засобів мови науки є їхня умовність, конвенціональність [13 : 58], що й засвідчує наявність особливої природи їхнього значення. Це прагматична природа, як і у власних назв.

Найяскравіший приклад залучення літер кирилиці та латиниці в поєднанні з цифрами до моделювання номенклатурних одиниць відображено насамперед в авіаційній термінології. Наведемо кілька груп:

– **X-літаки** – серія експериментальних американських літаків, гелікоптерів (і кількох ракет), що використовують для тестування нових технологій. Для прикладу, *X-1*, *X-2*, *X-3*, *X-4*, *X-5*, *X-6*, *X-30*, *X-52*, *X-53*, *X-54* та ін [2];

– **однопалубні широкофюзеляжні літаки** – *A300*, *A310*, *A330*, *A340* та ін. [3];

– **регіональні літаки** – дрібні за габаритами повітряні судна. Вони перевозять до 100 пасажирів на відстані до 2–3 тисяч кілометрів. До таких відносяться літаки сімейства *ERJ*, *CRJ*, *ATR*, *Dash-8* і *SAAB*, російські – *літак МіГ-17F*, *літак F-4 «Фантом»*, *літак А-320* та ін. [3];

– **літальні апарати**, утворені від імен та прізвись авіаконструкторів, що працювали над їхнім створенням. наприклад, моделі перших літаків: «*Полікарпов*» (*По-2*), «*Кудашев-1*», «*Лавочкін*» (*Ла-5*), «*Ньюпор-21*», «*Фарман-4*» та сучасні удосконалені аналоги: «*Сікорський*» (*C-3(5,6)*), «*Туpoleв*» (*Ту-144*), *Як-40*, *Ан-24* й низка інших, що стали згодом назвами серій літальних апаратів [3];

– **літаки-вишищувачі** – *ЛаГГ-3*, *Міг-3*; *надважка амфібія Бе-2500* [3].

Як бачимо, в авіаційній терміносистемі поширені номенні змішаного типу, тобто ті, що поєднують назву особи й різні знаки, символи, цифри тощо. Наведемо ще декілька прикладів: *літак «Авіатика-МАІ-890»*, *двохмісний літак «Дубна-2»*, *чотиримісний Т-411 «Лелека»*, *турбовинтовий сільгосплітак Т-517 «Фермер»*, *двохмоторний адміністративний Т-440 «Меркурій»*,

літак Т-101 «Грак», дальній безпілотний розвідник «Яструб» Ту-123, літак Р-39 «Аерокобра», літак-амфібія А-10 «Альбатрос», екраноліт С-90 «Літаючий вусюхид», надманевровий літак С-34 «Беркут», триплан А-12 «Титановий гусак», АН-225 «Мрія», АН-124 «Руслан», бойові літаки Л-39 «Альбатрос» та Л-29 «Дельфін», двомісний біплан «Європа-1» [13: 59].

Крім того, простежуємо практику використання назв літер в утворенні номенклатурних позначень у системі музичної термінології. Тут вони створюються на базі термінів денотативного типу, наприклад: *медіатор MD 2*, *медіатор MD 3*, *камертон TF-288/a*, *камертон PP-100*, *блокфлейта DSR-351*, *гітара HW 300 NS*, *звукознімач single SP-001*, *звукознімач humbucker LP-001*, *модель струни Silver 203*, *модель струни 6С301* і т. ін. [6].

Беззаперечним є й той факт, що номен такого типу поширені в будівельній індустрії, позначаючи назви окремих видів машин, обладнання, типи будівель, будівельних конструкцій, марки матеріалів та залізобетонних виробів, наприклад: *КС-2561*, *АК-5*, *БОП-12-1*, *СБ-5-24*, *БП-1-2* [7: 14].

Номенклатурні назви, до складу яких входять алфавітні знаки й такі, що утворені іншомовними кальками, активно використовують в українській туристичній термінології. Серед них Л. Півньова [8: 213 – 215] виділяє кілька груп:

– **назви міжнародних туристичних організацій:** *World Tourism Organization – UNWTO* (Всесвітня організація туризму), *WATA* (Всесвітня асоціація туристичних агенств), *ASTA* (Американське товариство туристичних агенств), *ETC* (Європейська туристична комісія), *PATA* (Асоціація туристичних агенств країн Тихоокеанського регіону), *ICTA* (Міжнародна асоціація з екскурсійного обслуговування турів) та ін.;

– **назви літаків для пасажирських перевезень:** *Airbus A310* *Airbus A320* тощо;

– **типи віз:** українські візи залежно від мети поїздки поділяються на типи, що позначаються літерним та цифровим кодом (літерами латинського алфавіту – у машинозчитуваній зоні візової етикетки): *D (VD)* – дипломатична, ділова, *L (VL)* – рятувальні роботи, *O (VO)* – студентська, *H (VN)* – віза для науковців, *M (VM)* – віза для працівників ЗМІ, *P (VR)* – віза для представників релігійних місій, *G (VG)* – віза для представників гуманітарних місій, *K (VK)* – культурний і спортивний обмін, *T (VT)* – туризм, *P-1 (VP)* – приватна, *OP (VZ)* – персонал транспортних засобів міжнародного сполучення, *TP-1 (VF)* – транзит, *Φ (VY)* – віза для в'їзду з метою організації та проведення чемпіонату Європи 2012 року з футболу і т. д.;

– **типи будівель:** *MB (Main Building)* – основна будівля готелю; *HV (Holiday Village)* – готель, що є комплексом бунгало. Буває першої та другої категорії (*HV1* і *HV2*); *BGL, BG (Bungalow)* – бунгало, будова, що стоїть окремо від основної будівлі;

– **типи розміщення:** *SGL* (одномісне розміщення), *DBL* (двомісне розміщення), *TRPL* (тримісне розміщення), *QDPL* (чотиримісне розміщення);

– **вартість розміщення:** *Chld (Child)* – вартість розміщення дитини до 12-ти років; іноді *CH* – велика дитина, до 12–15 років; *ch* – маленька дитина

– до 6 років, *inf, infant* – дитина 0–2 років. Зазвичай вартість вказується для дитини в номері із двома дорослими *DC (DBL + Chld)*, але також може бути *SC (SGL + Chld)*, *DBL + 2 Chld* – два дорослих і двоє дітей і *SGL + 2 Chld* – один дорослий і дві дитини. *BO (Bed Only)* – розміщення без харчування. *ROH (run of the house)* – розміщення на розсуд готелю;

– **типи туристів:** *A-mun* (нім. *Abentener* – пригода) – любитель пригод; *B-mun* (нім. *Bildung und Besichtigung* – освіта та огляд визначних місць) – допитливі туристи; *F-mun* (нім. *Ferme und Flirtorientierter Erlebnisur Lauber*) – відпускник, який полюбляє поїздки на далекі відстані й флірт; *S-mun* (нім. *Sonne, Sand, See*) – типовий відпускник, якому імпонує пасивний відпочинок на морських курортах, спокій і комфорт; *W-1-mun* (нім. *Wald und Walderorientiert*) – любитель лісних прогулянок та походів); *W-2-mun* – швидше спортсмен, ніж любитель. При виборі туру домінує критерій «нааявність умов для хобі»;

– **типи харчування:** *OB (only bed)* – без харчування; *«a-la carte»* – меню, в якому кожна страва вказана із ціною; *BB (bed&breakfast)* – у вартість проживання включено лише сніданок (як правило, шведський стіл); *CBF – Continental Breakfast* (Континентальний сніданок) – складається з чаю, кави, булочки, вершкового масла, сиру, яйця, іноді пропонують йогурт або фрукти; *ABF – American Breakfast* (Американський сніданок) – такий тип харчування включає усі елементи *Continental Breakfast*, але до нього додають різні сири, ковбаси, шинки й овочеві салати; *HB (half board)* – напівпансіон; *HB (half board, extended half board)* – розширений напівпансіон; *FB (full board)* – повний пансіон: сніданок, обід і вечеря (шведський стіл); *FB, ExtFB (full board, extended half board)* – розширений повний пансіон; *HcAL (hign class all inclusive)* – «усе включено» за вищим розрядом; *UAL, UAI (ultra all inclusive)* – ультра все включено.

Комп'ютерна термінологія також не обійшлась без алфавітних знаків латиниці та цифр: *F 1, F 2, F 3, F 4, F 5, F 6, F 7, F 8, F 9, F 10, F 11, F 12, Esc, PrtSc, Ctrl, Ins, Del ma in.*

Отже, очевидним є той факт, що літери кирилиці та латиниці широко вживаються для утворення номенклатурних одиниць у різних терміносистемах. Це пояснюється насамперед компресією складних термінологічних назв та зручністю в користуванні фахівцями певних галузей. Крім того, такі номени легко змінювати, модернізувати. Крім того, алфавітні знаки дають можливість прискорити процес утворення нових номенклатурних позначень.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності повного вивчення ролі літер кирилиці й латиниці у формуванні системи номенів різних наук, з'ясуванні їх «конкурентності» та особливостей використання, визначення прагматичних функцій і значень, оскільки, як наголошувалося, природа значень номенів має не семантичний, а прагматичний характер, як і природа значення власних назв. Очевидно, є потреба дослідити своєрідність питомо українських номенів, укласти їх у відповідну систему й репрезентувати у вигляді відповідного словника.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ахманова О.С.** Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М., Сов. энциклопедия, 1966. – 607 с. 2. **Википедия** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/список_X-літаків. 3. **Википедия** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/пасажирський_літак. 4. **Винокур Г.О.** О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Московского ин-та истории, философии и литературы. – М., 1939. – Т. 5. – С. 3–54. 5. **Кияк Т.Р.** Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць / Т. Р. Кияк, О. І. Каменська // Вісн. Житомир. Держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – № 38. – С. 77–80. 6. **Павлова О.** Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики [Електронний ресурс] / О. Павлова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2008_620/09.pdf. 7. **Письмиченко А.М.** Номен і номенклатура (на матеріалі терміносистеми будівельної індустрії) / А.М. Письмиченко // Культура слова. – К., 1983. – № 29. – 1987. – С. 14–16. 8. **Півньова Л.В.** Автохтонна та запозичена лексика на позначення номенів туристичної сфери / Л. В. Півньова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2012. – № 733. – С. 212–215. 9. **Реформатский А.А.** Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский // Вопросы терминологии (Матер. Всесоюз. терминологического совещания). – М., изд-во АН СССР, 1961. – С. 46–54. 10. **Родзевич Н.С.** Поняття термін, термвнологія і номенклатура в працях радянських і зарубіжних учених / Н.С. Родзевич // Лексикографічний бюлетень. – К., 1963. – Вип. 9. – С. 6–12. 11. **Суперанская А.В.** Терминология и номенклатура / А. В. Суперанская // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. Сборник. Ленинград: Изд-во «Наука», 1976. – С. 76–80. 12. **Українська мова** : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський (співгол.), Тараненко О.О. (співгол.), М. П. Зяблюк та ін.]. – [1-ше вид.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с. 13. **Халіновська Л.А.** Кореляція понять термін і номен в українській науково-технічній термінології / Л. А. Халіновська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2012. – № 733. – С. 57–59.